

«عمومی دیلچیلیک (زبان‌شناسی عمومی)»

مؤلف: علی حسین‌زاده (دانشقین)

ناشر: اختر

سال نشر: ۱۳۸۸

نوبت چاپ: اول

محل نشر: تبریز

تعداد صفحات: ۱۰۴

مقدمه

نویسنده این کتاب به گفته خود در بخش مدخل (گیریش)، چندین عنوان از عناوین متعدد علم زبان‌شناسی را برگزیده است و در قالب سی فصل، توضیحات مختصری پیرامون آن‌ها ارائه نموده است. وی در این کتاب که به زبان ترکی آذری و با خط فارسی نگاشته است (به استثنای بخش مدخل که به زبان و خط فارسی است) تلاش کرده است خوانندگان را با کلیات علم زبان‌شناسی و ارتباط آن با دیگر حوزه‌های علمی از جمله فلسفه، منطق، جامعه‌شناسی و ادبیات آشنا سازد. نویسنده، این کتاب را با دو بحث اساسی «زبان و اهمیت آن» در فصل اول و «اجتماعی یا فطری بودن زبان» در فصل دوم شروع کرده است. وی در ادامه به زیرمجموعه‌های علم زبان‌شناسی از جمله آواشناسی، صرف و روابط بین آن‌ها، شاخه‌های مختلف زبان‌شناسی از جمله زبان‌شناسی تطبیقی، ارتباط زبان‌شناسی با علوم دیگر، برخی مکاتب زبان‌شناسی از جمله مکتب پاریس، پایه‌های نظری زبان‌شناسی و مباحث مرتبط دیگر اشاراتی داشته است.

نقد و بررسی شکل کتاب

در کتاب حاضر مواردی مشاهده می‌شود که در آن‌ها از قواعد نگارشی و ویرایشی تخطی شده است. در ارتباط با تخطی از قواعد نگارشی در اثر حاضر، آن‌چه بیشتر

۱۰۲ نقدنامه کتب و متون زبان‌شناسی

آشکار می‌نماید بی‌توجهی متعدد به علامات سجاوندی است. نویسندگان در برخی موارد از هیچ علامت سجاوندی استفاده نکرده است. به عنوان نمونه در صفحه ۱۰ کتاب در سطر پنجم می‌توان دید که بعد از عبارت «طبیعی حادثه دیر» (حادثه ای طبیعی است) هیچ علامت سجاوندی مورد استفاده واقع نشده است. همچنین در سطر اول پاراگراف سوم در صفحه ۳۷ بعد از عبارت «باشا چاتماییر» (ختم نمی‌شود) از هیچ علامت سجاوندی استفاده نشده است. نویسندگان در موارد متعدد هم، از عبارات سجاوندی به شکل نادرست استفاده کرده است. به عنوان نمونه در سطر ششم صفحه ۷ قبل از کلمه «چونکو» (چون که) به جای نقطه ویرگول (؛) از نقطه (.) استفاده شده است. چرا که جمله بعدی دلیل جمله قبلی را بیان می‌کند. به عنوان نمونه‌ای دیگر از این مورد می‌توان به استفاده از ویرگول (,) به جای نقطه ویرگول در سطر سوم از پایین صفحه ۱۲ قبل از کلمه «چونکو» اشاره کرد. در مواردی هم می‌توان به استفاده نابجا از علامت سجاوندی نقطه (.) اشاره کرد. به عنوان نمونه به دنبال عناوین درشت نوشته شده در صفحات ۵۱، ۶۱، ۷۹ و ۸۷ کتاب می‌توان استفاده نابجا از علامت نقطه را مشاهده کرد. در بحث پیرامون موارد تخطی از قواعد ویرایشی هم می‌توان به نمونه‌هایی از کاربرد کلمات هم‌معنی به دنبال هم اشاره کرد: استفاده از کلمه «نتیجه» بعد از کلمه «سونوج» با همان مفهوم در سطر چهارم پاراگراف دوم در صفحه ۷ کتاب؛ استفاده از کلمه «پراکتیک» به دنبال کلمه «عملی» با همان مفهوم در سطر پنجم صفحه ۵۰ و دهها نمونه دیگر.

در زمینه صفحه آرایی در اثر حاضر هم، می‌توان به مواردی اشاره کرد. شماره صفحه آغازین فصل ششم کتاب یعنی «شاخه‌های علم زبان‌شناسی» (صفحه ۲۴) با شماره صفحه فهرست شده مرتبط در بخش مندرجات کتاب (صفحه ۲۳) همخوانی ندارد. همچنین در سر صفحات، نام کتاب یعنی «عمومی دیلچیلیک» به همراه شماره صفحه، ما بین گوشه چپ و وسط صفحه قید شده است. در حالی که معمولاً نام کتاب در گوشه راست بالای صفحه راست و موضوع فصل در گوشه چپ بالای صفحه چپ همراه با شماره صفحه قید می‌شود. مورد دیگر که با سنت صفحه آرایی مغایرت دارد انتقال «فهرست مطالب» یا «مندرجات» به انتهای کتاب است. نکته دیگر این است که آن چه را در بخش مندرجات کتاب یعنی صفحه ۹۵ تحت عنوان «گیریش» (مدخل) می‌بینیم نمی‌توان در ابتدای فصل اول کتاب یعنی بالای صفحه ۳ یافت. آن چه در زمینه حروف نگاری اثر حاضر شایان ذکر است این است که در تعداد زیادی از صفحات

عمومی دیلچیلیک (زبان‌شناسی عمومی) ۱۰۳

کتاب، کلمه‌ای را در هر سطر می‌توان مشاهده کرد که یک حرف از آن به صورت خیلی کم رنگ چاپ شده است و در مواردی هم، به زحمت می‌توان چنین کلماتی را خواند. به عنوان مثال صفحات ۳، ۴، ۱۳، ۱۴، ۱۶ و ... دارای چنین ویژگی‌ای هستند.

نقد محتوایی کتاب

در این قسمت به تعریف نویسنده کتاب از دو اصطلاح تخصصی «مورفولوگیا» (صرف) در صفحه ۱۲ و «فوننتیکا» (آواشناسی) در صفحه ۲۴ توجه می‌کنیم. وی صرف را با ساخت زبان و نیز ساخت جمله برابر دانسته است. این در حالی است که صرف، مطالعه ساخت درونی کلمه است (کاتامبا^۱، ۲۰۰۶: ۳). هاسپلمث^۲ (۲۰۰۲: ۳) هم، صرف را مطالعه ترکیب تکواژها برای تولید واژه می‌داند. همچنین در کتاب حاضر، واج (فونتم)، اساس آواشناسی تلقی شده است و نویسنده آواشناسی را هم، مطالعه «نظام آوا» (سس سیستمی) دانسته است. این در حالی است که آواشناسی با واج سر و کار ندارد؛ بلکه به توصیف آواهای زبان آن هم نه نظام آواها بلکه نحوه تولید و درک آن‌ها می‌پردازد. مطالعه نظام آواهای زبانی بر عهده شاخه دیگری از زبان‌شناسی یعنی واج‌شناسی است (لدفوگد^۳، ۱۹۸۲: ۱ و ۲۳). نکته دیگر در مورد اصطلاحات تخصصی به کار رفته در این اثر این است که اغلب آن‌ها معادل سازی نشده‌اند. در این قسمت به ذکر مواردی بسنده می‌کنیم: مورفولوگیا (صرف)، گرافیکا (خط‌شناسی)، لئکسیکوگرافیا (فرهنگ‌نویسی)، اتیمولوگیا (ریشه‌شناسی) و سینتاکسیس (نحو).

در برخی فصل‌های کتاب مشاهده می‌شود که حجم مطالب فصل با عنوان فصل همخوانی ندارد؛ یعنی محتوای فصل با انتظاری که عنوان فصل می‌آفریند تناسب ندارد. به عنوان مثال در فصل سوم کتاب بر خلاف عنوان فصل یعنی «انواع شاخه‌های زبان‌شناسی»، تنها با سه شاخه «صرف» مواجه هستیم. همچنین در فصل ششم با عنوان «زبان‌شناسی تطبیقی» می‌بینیم که حجم زیادی از محتوای فصل به شاخه‌های زبان‌شناسی تطبیقی اختصاص یافته است و نویسنده به توضیح مختصر پیرامون خود زبان‌شناسی تطبیقی بسنده کرده است. به این ترتیب، عنوان فصل بهتر بود به صورت «زبان‌شناسی تطبیقی و شاخه‌های آن» تغییر می‌یافت. بر اساس عنوان کتاب یعنی

-
1. katamba
 2. Haspelmath
 3. Ladefoged

۱۰۴ نقدنامه کتب و متون زبان‌شناسی

«زبان‌شناسی عمومی» هم، انتظار می‌رود که مباحث مقدماتی زبان‌شناسی و نیز مفاهیم پایه‌ای آن مورد بحث قرار بگیرند. در حالی که محتوای کتاب از مباحث متنوعی نظیر مکاتب زبان‌شناسی و رابطه زبان‌شناسی با علوم دیگر تشکیل یافته است؛ بدین شکل اگر عنوان اثر به صورت «زبان‌شناسی عمومی و ارتباط آن با دیگر علوم» بود بین عنوان و محتوای اثر تناسب بیشتری به وجود می‌آمد. نکته آخر پیرامون محتوای اثر این است که نویسنده در هیچ بخشی از کتاب به زبان‌شناس برجسته معاصر، نوآم چامسکی، و دستور زایشی‌اش که به باور طرفدارانش و عده‌ای دیگر انقلابی در زبان‌شناسی به وجود آورده، اشاره‌ای نکرده است.

پراکندگی مطالب در کتاب حاضر نکته دیگری است که باید به آن پرداخت. نویسنده، کتاب را با دو مبحث آغازین و پایه‌ای «زبان و اهمیت آن» و نیز «اجتماعی و فطری بودن زبان» خوب شروع کرده است. اما چنین به نظر می‌رسد که در ادامه کتاب، مطالب به صورت پراکنده توزیع شده‌اند. نویسنده، قبل از این که علم زبان‌شناسی را به خواننده معرفی کند و آن را مورد بحث قرار دهد بی‌درنگ سراغ شاخه‌های صرف (یکی از شاخه‌های زبان‌شناسی) رفته است. به دنبال آن به اختصار به رابطه تعاملی بین شاخه‌های زبان‌شناسی (البته بدون اشاره به شاخه‌ها) اشاره کرده است و نیز قبل از این که شاخه‌های اصلی زبان‌شناسی از جمله آواشناسی، صرف و غیره را معرفی کند به تشریح شاخه‌های زبان‌شناسی تطبیقی پرداخته است. به عبارت دیگر، نویسنده قبل از بحث پیرامون خود زبان‌شناسی و شاخه‌های اصلی آن سراغ انواع زبان‌شناسی رفته است. نمونه بارز پراکندگی و عدم وجود نظم منطقی در اثر حاضر را می‌توان انتقال مبحث «زبان و تجربه» به فصل ۲۳ کتاب دانست. به عنوان پیشنهاد، نویسنده می‌توانست این مبحث را به دنبال فصل دوم (اجتماعی یا فطری بودن زبان) که ارتباط مستقیمی با یکدیگر دارند مطرح کند. به عنوان نمونه بارز دیگر از مساله یاد شده می‌توان به پراکندگی دو فصل مرتبط با هم، فصل‌های ششم و بیست و پنجم (به ترتیب «شاخه‌های علم زبان‌شناسی» و «آواشناسی...») اشاره کرد.

نکته پایانی و بسیار مهم در ارتباط با اثر مورد بررسی این است که فاقد فهرست منابع در انتها است. افزون بر این، نویسنده در جای جای کتاب، ادعاها و یافته‌های علمی را بدون ذکر منبع و مأخذ آن‌ها بیان داشته است؛ بنابراین، اثر حاضر گونه داستانی به خود گرفته است.

جمع بندی و پیشنهاد

کتاب «عمومی دیلچیلیک»، دنیای زبان‌شناسی را به صورت کلی به تصویر کشیده است. به گفته نویسنده آن، از میان عناوین متعدد زبان‌شناسی، تنها چند عنوان و آن هم به صورت کلی مورد بحث قرار گرفته‌اند. نکته قابل تأمل این است که نویسنده با تألیف این اثر علمی و ارزشمند به زبان ملاری خود، زبان ترکی آذری، خدمتی بزرگ به این زبان انجام داده است (خدمات دیگر این نویسنده به زبان و فرهنگ بومی خود در پایان اثر حاضر پیوست شده است).

آنچه به نظر محتمل می‌رسد این است که اثر ارزشمند مورد نظر با رفع نواقصات یاد شده و دیگر کاستی‌های احتمالی (به عنوان نمونه، اضافه کردن بخش خلاصه به آخر هر فصل و طراحی تمرین برای هر فصل) و نیز ترجمه آن به زبان ترکی استانبولی (نویسنده خود، مدرس زبان ترکی استانبولی است) می‌تواند به عنوان کتاب درسی اصلی یا جانبی واحد زبان‌شناسی عمومی در رشته زبان و ادبیات ترکی استانبولی که در دانشگاه علامه طباطبائی پایه گذاری شده است مورد استفاده دانشجویان آن رشته یاد شده قرار بگیرد.

منابع

- Haspelmath, Martin (2002). Understanding Morphology. In Bernard Comrie and Greville Corbett (eds), Understanding language series. London: Arnold.
- Katamba, Francis and Stanham, John. (2006). Morphology. second edition. Palgrave Macmillan.
- Ladefoged, Peter. (1982). A course in phonetics (2nd ed). Harcourt Brace Jovanovich Inc.